

A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve

Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok

Gramma Nyelvi Iroda – Dunaszerdahely
Szabó T. Attila Nyelvi Intézet – Kolozsvár
2011

Tartalom

Előszó	7
Beszámolók az előzményekről, a hálózati szerveződésről, az eredményekről és a gondokról	13
<i>Az indulás éveiről: a szomszédos országok magyarnyelvi kutatóállomásairól</i>	<i>15</i>
<i>Kiegészítés a szomszédos országok magyar nyelvi kutatóállomásairól szóló beszámolóhoz.....</i>	<i>29</i>
<i>Termini: magyar nyelvészeti kutatóállomások hálózata a Kárpát-medencében</i>	<i>40</i>
<i>Együttműködési megállapodás</i>	<i>62</i>
Jelenségek, módszerek, terminológia.....	65
<i>Kontaktus, interferencia és kódváltás a változó két- és többnyelvűségben</i>	<i>67</i>
<i>A kölcsönszavak rendszerezéséről</i>	<i>74</i>
<i>Köznyelvi lexikai egységek szemantikai sajátosságai a kisebbségi magyar nyelvváltozatokban</i>	<i>116</i>
<i>Magyar szaknyelv és szakstílus Magyarország határain túl</i>	<i>127</i>
<i>Változatok és változások a mai magyar nyelvben.....</i>	<i>140</i>
Nyelvpolitika, nyelvi jogok	151
<i>Törvényes garanciák és gyakorlat a horvátországi, szlovéniai és ausztriai magyarság életében</i>	<i>153</i>
<i>Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól.....</i>	<i>163</i>
<i>A határon túli magyar nyelvváltozatok a többségi nyelvpolitikák rendszerében: Románia és Ukrajna példája.....</i>	<i>195</i>
Oktatás kétnyelvű környezetben.....	219
<i>A kétnyelvű oktatás veszélyei és esélyei Szlovákiában</i>	<i>221</i>
<i>Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról</i>	<i>245</i>
<i>Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában</i>	<i>259</i>

A határtalanítás programja.....	271
<i>A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. A Magyar Tudományos Akadémia határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása</i>	
	273
1. Köznevek határtalanítása	277
<i>A Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz bővítése, a magyar nyelv „határtalanításának” egyik újabb eredménye</i>	
	277
<i>Transzszilvanizmusok, romanizmusok és a határtalanítás programja.....</i>	
	299
<i>Akkor hogyan is beszélünk?... (A ht adatbázis muravidéki elemei és használati gyakoriságuk).....</i>	
	309
<i>A ht adatbázis örvidéki elemei és gyakoriságuk.....</i>	
	325
<i>A sajátos határon túli magyar szókincs változatosságának dialektális, regiszterbeli, időbeli és stilisztikai aspektusáról</i>	
	331
<i>A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis</i>	
	340
2. Földrajzi nevek határtalanítása	359
<i>A határtalanítás a helynevek területén</i>	
	359
<i>A határon túli névhasználat és a nyelvi tervezés</i>	
	377
<i>A romániai magyar hivatalos helységnév kodifikálásának időszerű kérdései.....</i>	
	391
Összefoglalás és tervezés	397
<i>Magyar nyelvtudományi kutatások a Kárpát-medencei külső régiókban.....</i>	
	397
<i>A magyar nyelvre irányuló kutatási programok.....</i>	
	425
A kötet tanulmányaiban hivatkozott szakirodalom	438
A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat irodáinak reprezentatív bibliográfiája (2001–2010)	
	465
Névmutató	472
A kutatóhálózat intézetei	479

Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában

(Csernicskó István 2009)

1. Az oktatáspolitikai alakítja egy-egy állam, régió oktatási intézmény-hálózatának szerkezetét, típusait és sűrűségét, meghatározza az oktatott tartalmakat, az intézmények révén közvetítendő ideológiákat. Az oktatáspolitikai azonban sohasem öncélú: mindig valamilyen társadalmi, gazdasági és politikai célok mentén működik. Hátterében gyakran állnak nemzet- és nyelvpolitikai célkitűzések is. Tanulmányunkban ezt igazoljuk konkrét példa: az ukrainai oktatáspolitikai helyzet nyelvi, nyelvpolitikai vonatkozásainak felvázolásával.

Alkotmánya és a nyelvtörvénye értelmében Ukrajna egynyelvű állam (lásd Beregszászi–Csernicskó 2007: 251). Az ország azonban a gyakorlatban többnyelvű. Ezt a többnyelvűséget a legtöbb ukrainai elemző elismeri, ám problémaként értékeli (lásd pl. Lozinskyi 2006: 217). Az alábbiakban ennek az ukrainai többnyelvűségnek mutatjuk be néhány sajátosságát, majd azt próbáljuk érzékeltetni, hogyan törekszik a hatalmon lévő ukrainai elit a nyelvi sokszínűség fokozatos feloldására, a *de jure* és a *de facto* helyzet közötti összhang megteremtésére, s ebben milyen szerepet kap az oktatáspolitikai.

2. A 2001. évi népszámlálás adatai alapján Ukrajna lakosságát anyanyelv szerint a következő csoportokra oszthatjuk:

a) **ukrán anyanyelvűek**; ezen belül:

- ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek (a magukat ukrán nemzetiségűnek vallók 85%-a);
- orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek (a magukat orosz nemzetiségűnek vallók 4%-a);
- ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek (pl. az ukrainai lengyelek 71%-a, szlovákok 42%-a stb.);

b) **orosz anyanyelvűek**; ezen belül:

- orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek (a magukat orosz nemzetiségűnek vallók 96%-a);
- ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek (az ukrán nemzeti-ségűek 15%-a);
- orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek (pl. az ukrainai belaruszok 62%-a, tatárok 59%-a stb.);

- c) *kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik* (pl. a magyarok 95%-a, a románok és krími tatárok 92%-a stb.);
- d) *kisebbségek, akik valamely más nemzeti kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek* (pl. a kárpátaljai cigányok 62%-a a magyart tekinti anyanyelvének, lásd Molnár 2004: 120–121; ez az ukrainai cigány nemzetiségűek 18%-a; lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat. Ukrajna lakossága anyanyelv és nemzetiség szerint a 2001. évi népszámlálás adatai alapján

NEMZETISÉG ÉS ANYANYELV	FŐ	%
ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	31970728	66,27
orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	328152	0,68
ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek	278588	0,58
UKRÁN ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	32577468	67,53
orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek	7993832	16,57
ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek	5544729	11,49
orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek	735109	1,52
OROSZ ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	14273670	29,59
kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik	1129397	2,34
kisebbségek, akik valamely más kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek	260367	0,54
KISEBBSÉGI ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	1389764	2,88
UKRAJNA ÖSSZESEN	48240902	100

A független Ukrajna történetének 2001-ben rendezett első népszámlálási adatai szerint az ország lakosságának nemzetiségi és anyanyelvi összetétele között jelentős különbség figyelhető meg:

- a) nemzetiségi szempontból a lakosság 77,82%-a ukrán, 17,28%-a orosz, 4,90%-a pedig egyéb nemzetiségű;
- b) ezzel szemben anyanyelv alapján Ukrajna lakosainak kétharmada (67,53%-a) ukrán, csaknem harmada (29,59%-a) orosz, 2,88%-a pedig egyéb anyanyelvű (lásd a 2001. évi census hivatalos adatait a www.ukrstat.gov.ua honlapon).

Ha a nemzetiségi és anyanyelvi adatok mellé még egy mutatót figyelembe veszünk, akkor tovább árnyalódik Ukrajna nyelvi képe. Ez az adat az országban különböző nyelveken tanulók aránya. A 2003/2004. tanévben az ukrainai iskolások 75,05%-a tanul ukrán nyelven, 23,89%-a

orosz nyelven, s mindössze 1,06% azok aránya, akik egyéb nyelven sajátíthatják el a tananyagot. Vagyis:

- a) többen tanulnak ukránul, mint amennyi ukrán anyanyelvű polgára van Ukrajnának, de kevesebben, mint amennyien ukrán nemzetiségűnek vallották magukat;
- b) kevesebben tanulhatnak oroszul, mint amekkora az orosz anyanyelvűek aránya az országban, ám jóval többen, mint amennyi az orosz nemzetiségű lakosok aránya;
- c) bár a nem ukrán/orosz nemzetiségűek aránya közel öt százalék, a kisebbségi nyelveket anyanyelvként beszélőké pedig csaknem három százalék, mindössze minden századik gyerek (az iskolások egy százaléka) tanulhat nem ukrán/orosz nyelven Ukrajnában.

3. Az ukrán állami nyelvpolitika szeretné az ország nyelvi képét összhangba hozni a kodifikált jogi helyzettel. Kimondatlanul az a cél, hogy Ukrajna középtávon gyakorlatilag egynyelvű, mégpedig ukrán nyelvű állammá váljék. Ezen cél eléréséhez ideális eszközt látnak az oktatásban. Az alábbi néhány példa véleményünk szerint igazolja, hogy az oktatáspolitikát ilyen nemzet- és nyelvpolitikai célok érdekében aktivizálták.

Ukrajna elnöke 2008. március 20-án N 244/2008 számmal kiadott, az ukrainai oktatás minőségének javítását célzó rendelete 8. pontja értelmében többek között úgy kell kielégíteni a nemzeti kisebbségek oktatási igényeit, hogy a kisebbségi nyelven oktató iskolákban bizonyos tárgyakat ukrán nyelven kell oktatni. A dokumentumban a kisebbségek anyanyelvi oktatásának helyzete fel sem merül. Az oktatási tárca egykori vezetőjének, Ivan Vakarcsuknak 2008. május 26-án kiadott 461. számú rendelete hatályba helyezte a nemzetiségi iskolák számára az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából kidolgozott ágazati programot, mely a 2008–2011. közötti évekre érvényes.¹⁶⁷ A cselekvési terv alapján 2008. szeptember 1-jétől a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályaiban Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban (2009. szeptember 1-jétől) már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, a 7.-ben matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni ezen tantárgyak államnyelven történő oktatására. A 10. osztályokban szeptembertől két nyelven kell oktatni Ukrajna történetét és

¹⁶⁷ Lásd Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján: www.mon.gov.ua

a matematikát, a 11. osztályban a 2009-es tanévkezdéstől két nyelven a matematikát és csak államnyelven egy, a tanulók által választott tantárgyat. A központi alapján valamennyi megye és a Krími Autonóm Köztársaság is kidolgozta saját regionális programját.¹⁶⁸ Ezt a programot erősíti meg a kárpátaljai regionális program is, melyet a megyei közigazgatási hivatal oktatási főosztálya 2008. július 2-i, 548. számú rendeletében léptet hatályba.¹⁶⁹

A miniszteri rendelettel megerősített program az úgynevezett átirányítási (tranzitív) oktatási modell bevezetését irányozza elő a nem ukrán tannyelvű iskolák számára. Az asszimilációt, a fokozatos nyelvi beolvadást célzó oktatási program lényege, hogy az iskola első szakaszában (az elemi osztályokban) a kisebbségi gyerekek anyanyelvükön kezdenek el tanulni, és anyanyelvük mellett a többségi nyelvet is oktatják számukra. A következő szakaszban, amikor a kisebbségi tanulók másodnyelvi készségeit megfelelőnek tartják arra, hogy a többség nyelvét tanulásra, ismeretszerzésre használják, a tanulókat fokozatosan átirányítják a többségi nyelven való tanulásra, s az utolsó fázisban már gyakorlatilag minden tárgyat államnyelven tanítanak. Ennek az oktatási modellnek a célja hosszú távon többségi egynyelvűség kialakítása az oktatás révén. A programban a kisebbségi nyelv szerepe arra korlátozódik, hogy segítse a második nyelv elsajátítását, megerősítését, s ezzel a többségi nyelven való oktatásra való átirányítást, hosszú távon az integráció helyett az asszimilációt (vö. Göncz 1999: 106–107; Skutnabb-Kangas 1997: 25).

Miközben az oktatási minisztérium az egyik legfontosabb oktatási problémának épp azt tekintette, hogy a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban nagyon alacsony az államnyelv oktatásának színvonala és határfoka,¹⁷⁰ 2008-ban kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom tantárgyat mint érettségi és felvételi vizsgát. A tesztvizsga követelményei teljesen

¹⁶⁸ Az egy kaptafára készült regionális cselekvési tervek hozzáférhetők a kijevi oktatási tárca honlapján.

¹⁶⁹ *Az ukrán nyelv oktatásának a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban történő javítását célzó regionális állami ágazati program a 2008–2011. évekre.* Megtalálható az oktatási minisztérium honlapján.

¹⁷⁰ Az oktatási miniszter egyenesen így fogalmazott 2008. március 4-én megtartott beszédében: „Kiderült, hogy az ukrán nyelv oktatása helyett nem ritkán ezt csak imitálják, a bizonyítványokba pedig a legmagasabb osztályzatok kerülnek.” www.mon.gov.ua/newstmp/2008/05_03/doc.doc

azonosak voltak az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizők és a nem államnyelven tanulók számára egyaránt.¹⁷¹ Miközben országos átlagban a maturálók 8,38%-a bukott meg az ukrán emelt szintű érettségien,¹⁷² a magyar tannyelvű iskolák végzősei között ez az arány 29,58%.¹⁷³ 2009-ben országos átlagban a felsőoktatásba igyekvő vizsgázók 9%-a bukott meg az ukrán nyelv és irodalom vizsgán, Kárpátalján viszont 15%-a. A magyar tannyelvű iskolák 2009. évi végzőseinek 28%-a (535 fő) szeretne volna a felsőoktatásban folytatni a tanulmányait és futott neki a minden szakra, szakirányra körtelező ukrán nyelv és irodalom tesztnek. 44%-uk azonban elbukott ezen a vizsgán, és nem tanulhatott tovább.¹⁷⁴ Ezek a mutatók azonban nem a magyar tannyelvű iskolákban folyó oktatás színvonalára, hanem a bevezetett vizsga diszkriminatív jellegére bizonyíték (erről részletesen lásd Csernicskó 2008b, 2009; Ferenc 2009; Orosz 2009; Papp 2010: 490–494; Tóth 2008).

A máig mindegyik szakra kötelező ukrán nyelv és irodalom teszten azonos követelményeket támasztanak ukránból a végzősök elé, függetlenül attól, milyen tannyelvű iskolában tanulnak, illetve milyen programok, tankönyvek és óraszám alapján tanulták az ukrán nyelvet és irodalmat.¹⁷⁵

Az oktatási miniszter 2008. március 21-én az ország felsőoktatási intézményeinek vezetőivel tartott találkozón elmondott beszédében kijelentette: „Az oktatási és tudományos minisztérium egyik legkiemeltebb feladata az oktatás teljes mértékben államnyelven történő bevezetése a felsőoktatási intézményekben.”¹⁷⁶ A felsőoktatási törvény oktatási tárca

¹⁷¹ A független tesztközpont vezetője, Ihor Likarcsuk 01/10-661 számú, 2008. július 17-i keltezésű, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnökének címzett (ukrán nyelvű) levelében azt írja, hogy az állami követelmények ukrán nyelvből és irodalomból azonosak a magyar és ukrán tannyelvű iskolák tanulóival szemben.

¹⁷² Lásd: www.testportal.gov.ua

¹⁷³ Lásd a *Kárpátalja* c. hetilapban (2008. június 6., 5.).

¹⁷⁴ Lásd: *Kárpátalja* c. hetilap 2009. július 24., 13. lap.

¹⁷⁵ Lásd az oktatási miniszter 2008. szeptember 2-án kelt 802. számú, az Igazságügyi Minisztériumban 2008. szeptember 24-én 892/15583. számmal regisztrált rendeletét.

¹⁷⁶ A beszéd ukrán nyelven megtalálható:

www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/21_03

által 2008 tavaszán kidolgozott tervezetében ennek megfelelően az áll, hogy Ukrajnában a felsőoktatási képzés nyelve az ukrán.¹⁷⁷

4. Nem állíthatjuk, hogy a kisebbségi nyelven folyó oktatási rendszer szűkítésére való törekvés új jelenség Ukrajnában. Az ukrán oktatási tárca már 1997-ben is kidolgozott egy koncepciót a kisebbségi oktatás átalakítására. A több (legalább négy) változatot megért koncepció szintén az átirányítási (tranzitív) modellt, illetve az úgynevezett polikulturális oktatást kínálta a kisebbségeknek (lásd Csernicskó 1998: 182–185), ám az erőteljes tiltakozási hullám után visszalépett annak bevezetésétől (lásd Orosz 2005: 47–49).

2. táblázat. A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai Kartája oktatási cikkelyéből Ukrajna által alkalmazni kívánt pontok és bekezdések az 1999. és 2003. évi ratifikációs törvényben

	N 1350-XIV. sz. törvény (1999) (ha a kisebbség aránya eléri a 20%-ot)	N 802-IV. számú (2003) törvény
1. Pont		
a) óvodai nevelés	a (i), a (ii), a (iii)	a (iii)
b) általános iskolai oktatás	b (i), b (ii), b (iii)	b (iv)
c) középiskolai oktatás	c (i), c (ii), c (iii)	c (iv)
d) szakmunkásképzés	d (i), d (ii), d (iii)	–
e) felsőoktatás	e (i), e (ii)	e (iii)
f) felnőttoktatás	f (i), f (ii)	f (iii)
g)	g	g
h)	h	h
i)	i	i
2. pont	2. pont	2. pont

Szintén a kisebbségi oktatással szembeni törekvésekre utalnak a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának Ukrajna által 1999-ben, illetve 2003-ban ratifikált változata közötti különbségek (lásd a

¹⁷⁷ A független tesztközpont vezetőjének, I. Likarcsuknak már említett 01/10-661 számú, 2008. július 17-i keltezésű levelében az olvasható, hogy a felvétel a független külső értékelés eredményei alapján történik felsőoktatási intézményekbe, ahol az oktatási-nevelési folyamat államnyelven folyik. Vagyis az emelt szintű érettségi s egyben felvételi vizsgát szervező és lebonyolító intézmény vezetője szerint már a 2008/2009. tanévben is ukrán nyelvű lesz a felsőoktatás Ukrajnában (vagy annak kell lennie).

2. táblázatot).¹⁷⁸ Míg az Alkotmánybíróság által hatályon kívül helyezett 1999-es törvényben az oktatás valamennyi szintjén a lehető legkedvezőbb bekezdések alkalmazását vállalta az ország (biztosítva, hogy a kisebbség nyelve tananyelv lehessen), 2003-ban már csak azt a lehetőséget biztosítja, hogy tantárgyként tanulható legyen a kisebbségi közösség nyelve.

5. Az ukrán nyelv fejlesztésének 2004–2010. évekre kidolgozott és a kormány által jóváhagyott állami program a következőképpen fogalmaz: „Az államalkotási folyamatban az ukrán nyelvnek vezető szerepe van”. A dokumentum a nyelvet a nemzeti identitás lényeges mutatójának tekinti.¹⁷⁹ Ukrajna Alkotmánybíróságának 2008. április 22-én elfogadott állásfoglalása így fogalmaz: „Az ukrán nyelv államnyelvi státusa az állam alkotmányos rendjének az állam területével, fővárosával, állami szimbólumaival azonos szintű összetevője”. Az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából a 2008–2011. közötti évekre kidolgozott minisztériumi program az alábbi szerepet tulajdonítja az ukrán nyelvnek mint államnyelvnek: „A nyelv államisága univerzális formája az emberek egy egészben, egy népben való egyesítésének. Fontos tényezője a nemzet önmeghatározásának, a nemzet genetikai kódja, az ország fejlődésének biztos alapja és a nemzeti kultúra kialakításának eszköze”.¹⁸⁰ Hogy az oktatásnak, illetve az oktatás nyelvének miért van fontos szerepe az ukrán nemzettudat formálásában, az egységesnek megálmodott Ukrajna kialakításában, jól mutatja néhány statisztikai adat.

A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája Ukrajna által 2003-ban ratifikált törvénye értelmében az ország 13 nemzeti kisebbségének nyelve esik a Karta védelme alá. A 3. táblázatban a többségiiek (ukránok) mellett ezen 13 közösség és nyelv vonatkozásában mutatjuk be, milyen összefüggés látszik a nyelvi identitás, a nyelvmegtartás, illetve az oktatás nyelve között.

¹⁷⁸ A Karta Ukrajna által ratifikált két változatáról lásd Beregszászi–Csernicskó 2007.

¹⁷⁹ Az ukrán nyelv fejlesztésének és funkcionálásának állami programja a 2004–2010. évekre. Jóváhagyta Ukrajna Kormánya 2003. október 2-án kiadott 1546. számú rendelete (www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/zakon/p_1546.htm).

¹⁸⁰ Az ukrán nyelv oktatásának a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban történő javítását célzó állami ágazati program a 2008–2011. évekre.

3. táblázat. Nemzetiségi, anyanyelvi és tannyelvi adatok Ukrajna nagyobb nemzeti közösségei vonatkozásában

	Számuk	Arányuk az ország lakosságán belül	Anyanyelvük és nemzetiségük megegyezik	Anyanyelvén tanul	
				fő	az összes iskolás %-ában
Ukrán	37541693	77,82	85,16	4379675	75,05
Orosz	8334141	17,28	95,92	1394331	23,89
Belarusz	275763	0,57	19,79	–	–
Moldáv	258619	0,54	70,04	6508	0,11
Krími tatár	248193	0,51	92,01	5945	0,10
Bolgár	204574	0,42	64,15	120	0,00
Magyar	156566	0,32	95,44	20229	0,35
Román	150989	0,31	91,74	27471	0,47
Lengyel	144130	0,30	12,95	1404	0,02
Zsidó	103591	0,21	3,10	–	–
Görög	91548	0,19	6,37	–	–
Német	33302	0,07	12,18	–	–
Gagauz	31923	0,07	71,49	–	–
Szlovák	6397	0,01	41,16	97	0,00

A 4. táblázatból látszik, hogy azon közösségek esetében előrehaladott a nyelvcseré, amelyek nem rendelkeznek anyanyelvi iskolákkal. Hiába alkotják például az oroszok után a legnagyobb ukrainai kisebbséget a belaruszok, nincsenek belarusz nyelven oktató iskoláik, és mindössze 19,79%-uk vallja anyanyelvének nemzetisége nyelvét. Ezzel szemben például a románok és a magyarok ragaszkodnak nyelvükhöz és iskoláikhoz egyaránt. Azt persze nem könnyű eldönteni, hogy körükben azért olyan magas a saját nyelvüket megőrzők aránya, mert saját nyelvükön tanulhatnak, vagy esetleg azért ragaszkodnak iskoláikhoz, mert erősek a nyelvmegtartásra irányuló törekvéseik, ám az valószínűsíthető, hogy a két mutató kapcsolatban van és erősíti egymást.

A 4. táblázat azt mutatja be (Ukrajnának a Karta alkalmazásáról 2007. április 20-án készített első jelentése alapján¹⁸¹), hogy a Karta hatálya

¹⁸¹ A jelentés anyagát lásd az alábbi honlapon:
www.minjust.gov.ua/files/dopovid_20_04_2007.zip

alá eső 13 ukrainai kisebbségi nyelv hogyan jelenik meg az oktatás különböző szintjein. Ez az adatsor is arra világít rá, hogy azoknak a közösségeknek a nyelve van jelen tannyelvként (is) az oktatás különböző szintjein, melyek körében a nyelvmegtartás a jellemző, illetve ellenkezőleg: a teljes nyelvcserre irányába haladó közösségek nyelve alig van (tannyelvként egyáltalán nincs) jelen az oktatásban (esetleg csak a nemzeti kultúrát, hagyományokat oktatják számukra, illetve tantárgyként tanulhatják közösségük nyelvét).

4. táblázat. Ukrajna 13 nemzeti kisebbségének nyelve az oktatás különböző szintjein

Kisebbségi nyelv	Óvodai nevelés nyelve	Nemzeti kultúra, hagyományok	Fakultatív tárgy	Tantárgyként oktatják	Tannyelv (1–4. oszt.)	Tannyelv (5–11. oszt.)	Szakoktatásban tannyelv	Oktatják a felsőoktatásban
Belarusz			+					
Bolgár		+	+	+	+	+		+
Gagauz		+	+	+				
Görög		+	+	+				+
Jiddis		+	+	+				+
Krími tatár		+	+	+	+	+		+
Lengyel	+	+	+	+	+	+		+
Magyar	+	+	+	+	+	+	+	+
Moldáv	+	+	+	+	+	+		+
Német	*		*	*	*	*	*	*
Orosz	+	+	+	+	+	+	+	+
Román		+	+	+	+	+		+
Szlovák		+	+	+	+			+

* Idegen nyelvként oktatják.

A fenti adatok ismeretében nem meglepő tehát, hogy az ukrán állam úgy véli: a nemzetiségi nyelven folyó oktatás fokozatos visszavételével, az ukrán nyelven tanulók számának folyamatos emelésével el lehet érni az ország állampolgárainak ukrán nyelvűvé formálását. Ezen törekvés elsősorban az abszolút az orosz dominanciáját mutató keleti és déli ország-rész ukránosítását célozza meg. S ha figyelembe vesszük, hogy az ország nyelvi és nemzetiségi alapon való kettészakadása egyben politikai törésvonalat is jelent (Melnik–Cserniczkó 2010: 67–82), akkor érthetővé válik az oktatás- és nyelvpolitikai igyekezet. Azokban a keleti és déli régiókban ugyanis, ahol az orosz anyanyelvűek alkotnak többséget, a parlamenti és

elnökválasztásokon rendre az Oroszországgal való kapcsolatok erősítését támogató, a NATO-csatlakozást elvető erők gyűjtik be a voksok túlnyomó többségét, míg a dominánsan ukrán nyelvű északi és nyugati megyékben a magukat demokratikusnak valló, az euroatlanti integrációt hirdető politikusok tarolnak (Melnik–Cserniczkó 2010: 77–78).

Az oktatáspolitikai asszimilációs célokra fordítását az ukrán nemzet saját tapasztalatai is erősítik. A Szovjetunió fennállása idején az akkori szovjet tagköztársaság déli és keleti régióiban alig működött ukrán tannyelvű iskola, ukrán gyerekek tömegei tanultak orosz nyelven. Részben ez is magyarázza, miért tekinti a krími ukrán nemzetiségűeknek csak 40%-a, a donyeck megyeieknek 41%-a, a luhanszk megyeieknek 50%-a anyanyelvének az ukránt (Melnik–Cserniczkó 2010: 19).

6. Ukrajna oktatáspolitikai döntéseiből kitűnik, hogy az 1991-ben kisebbségből többségi pozícióba került ukrán nemzeti elit a Szovjetuniótól örökölt lenini nemzetiségi politika elveit és módszereit követi: a felszínen széles jogokat biztosítanak a kisebbségeknek; ám közben azt sugallják számukra, hogy csak akkor lehetnek sikeresek, ha az ukrán tannyelvű iskolákat választják, és hosszú távon feladják nyelvüket. Az állam a kisebbségi integráció útjaként a nyelvi asszimilációt jelöli meg. Ebben a rendszerben a kisebbségek szerepe az, hogy folklórfesztiválokon felvegyék népviseletüket, elénekeljék népdalaikat, eltáncolják hagyományos táncaikat, elkészítsék nemzeti ételeiket, s így igazolják az állami nemzetiségi politika diadalát. De amint belépnek egy állami hivatalba vagy a munkahelyükre, esetleg az iskolába, váltsanak át az ukrán nyelv használatára. Az állam úgy kommunikálja a két tannyelvű oktatás bevezetését, illetve az államnyelven folyó képzésre történő fokozatos áttérrelést, hogy mindez a kisebbségek sikeresebb integrációja, versenyképességének javítása érdekében történik. Az oktatási tárca például 2008. szeptember 11-én sajtóközleményben hangsúlyozta a következőket: „A Minisztérium abból indul ki, hogy az anyanyelv és az államnyelv elsajátítása lényeges előfeltétele a fiatalok további életében elért sikereinek, az ukrán társadalomba való teljes értékű integrációjuknak.”¹⁸² Ezt igazolja Ivan Vakarcsuknak – aki Juscsenko elnök idején állt a kijevi oktatási tárca

¹⁸² A saját fordításomban idézett sajtóközleményt teljes egészében ukrán nyelven lásd a minisztérium honlapján: www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/11_09.

élén – az a nyilatkozata is, mely szerint ahhoz, hogy valaki kisebbségiként Ukrajnában minőségi felsőoktatásban vegyen részt, karriert csináljon, megvalósítsa önmagát, anyanyelve mellett természetesen ukránul is tudnia kell. Hozzátette továbbá: „Nekem mint miniszternek világos: senkinek nincs joga és nem lehet lehetősége arra, hogy korlátozza az állampolgárok azon alkotmányos jogát, hogy az államnyelven tanulhassanak és szerezhessenek végzettséget. Én amellet vagyok, hogy minden anya az anyanyelvén énekeljen bölcsődalt gyermekének. Ám Ukrajna minden állampolgára, többek között a nemzeti kisebbségek képviselői is, az ukrán mint államnyelv magas szintű ismerete révén teljes értékűen integrálódjanak az ukrán társadalomba és legyenek sikeresek.”¹⁸³ Az ukrainai kisebbségeknek szánt szerepre következtethetünk az ukrán delegáció vezetőjének az ukrán–magyar kormányközi kisebbségi vegyes bizottság 2008 szeptemberi ungvári ülésén tett nyilatkozatából is. A Kárpátalja című hetilap beszámolója szerint a diplomata úgy véli, a kárpátaljai magyar szülők azon döntése, hogy gyermeküket a magyar tannyelvű iskola helyett ukránba íratják, „természetes folyamat”, hiszen „az emberek nem akarnak pluszterheket magukra venni a magyar nyelv tanulásával, s ezért választják az ukrán tannyelvű iskolát (...), anélkül, hogy megnehezítenék a saját életüket a magyar nyelv és kultúra ismeretével”.¹⁸⁴

Ukrajna tehát a mai nemzetiségi és nyelvi sokszínűség helyett inkább a nemzetiségi szempontból színes, ámde nyelvileg homogén (mégpedig ukrán egynyelvű) állam modelljét tekinti mintának. A szovjet internacionalizmus köntösébe bújtatott oroszosítás után az álcázott ukránosítás következik.

[Csernicskó István 2009. *Korunk* 2009/2: 33–40.]

¹⁸³ Lásd a miniszter interjút a Vysokyj zamok című lap 2008. október 23-i számában.

Az interneten megtalálható az alábbi címen:

www.mon.gov.ua/main.php?querz=newstmp/2008/23_10/1.

Lásd továbbá a minisztérium sajtóosztályának közleményét:

http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/11_09.

¹⁸⁴ Lásd a Kárpátalja című hetilap 2008. szeptember 26-i számában (1. és 2. oldal).